

УДК 330.131.7

Христоророва В.Р.
студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

ОСНОВНІ МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ГОСПОДАРСЬКИЙ РИЗИК**MAJOR METHODS OF INFLUENCE ON COMMERCIAL RISK****АНОТАЦІЯ**

Визначено сутність та принципи реалізації заходів попередження і мінімізації ризику. Доведено, що основними методами впливу на ступінь ризику є: уникнення, компенсація, прийняття, передача та зниження ризику, які не виключають один одного та можуть використовуватися одночасно. Вибір методи впливу на ризик доцільно здійснювати з урахуванням універсальності, результативності, незалежності успіху операцій від зовнішніх чинників, простоти механізму реалізації.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, управління ризиком, уникнення, компенсація, прийняття, передача, зниження.

АННОТАЦИЯ

Определены сущность и принципы реализации мер предупреждения и минимизации риска. Доказано, что основными методами влияния на степень риска являются: избежание, компенсация, принятие, передача и снижение риска, которые не исключают друг друга и могут использоваться одновременно. Выбор метода воздействия на риск целесообразно осуществлять с учетом универсальности, результативности, независимости успеха операций от внешних факторов, простоты механизма реализации.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, управление риском, избежание, компенсация, принятие, передача, снижение.

ANNOTATION

The author detected the essence and principle of implementation of measures to prevent and minimize risk. It is proved that some of the basic methods of influence on risk are: avoidance, compensation, acceptance, transmission and risk reduction, which are not mutually exclusive and can be used simultaneously. Selecting the methods of influence on risk, it is advisable to take into account the universality, effectiveness, independence of successful operations from external factors, ease of implementation mechanism.

Keywords: risk, risk management, risk avoidance, compensation, acceptance, transfer, reduction.

Постановка проблеми. Посилення ринкової конкуренції, запровадження принципу вільної взаємодії суб'єктів господарювання неминуче підвищують невизначеність і ризик. У цих умовах надзвичайно важко вибрати оптимальні управлінські рішення та передбачати їх наслідки у різних сферах бізнесу. Тому управління ризиком (ризик-менеджмент) в системі ринкових відносин стає обов'язковим елементом діяльності підприємств усіх форм власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління ризиком – дуже складне багатогранне явище, яке має безліч відмінних одна від одної, а іноді й протилежних складових. Наукова та прикладна проблематика ризик-менеджменту привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких варто відзначити В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, О.Л. Устенка, О.І. Ястремського, А.Д. Штефаніча, Л.В. Глуценка, Л.А. Гришка,

А.Т. Альгіна, Г.Б. Клейнера, І.Т. Балабанова, Є.А. Уткіна, В.В. Черкасова, Г.В. Чернову, В.В. Глуценка, М.В. Хохлова, А. Мура, К. Хлардена, Р. Хіта та інших [1-7]. Їх праці присвячені дослідженню сутності підприємницького ризику, висвітленню факторів і причин його появи; характеристичі методів оцінки та регулювання ступеня ризику.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте необхідно зазначити, що окремі аспекти ризик-менеджменту залишаються малодослідженими та недостатньо обґрунтованими, а саме: аналіз зовнішніх і внутрішніх ризиків у сфері виробництва промислової продукції; формування концепції ризик-менеджменту, пристосованої до реалій вітчизняної економіки; практичні аспекти управління господарськими ризиками, враховуючи галузеву специфіку; створення комплексної системи управління господарськими ризиками, методики оцінки ефективності її функціонування.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та принципів реалізації одного із етапів ризик-менеджменту – впливу на ризик, як головної складової ефективних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість управлінських рішень приймається в умовах ризику, що обумовлено відсутністю повної інформації, наявністю протидіючих тенденцій, елементами випадковості та іншими чинниками.

Зрозуміло, що успіх у світі бізнесу вирішальним чином залежить від правильності та обґрунтованості обраної стратегії діяльності. Для забезпечення ефективної реалізації стратегії повинна враховуватися вірогідність критичних ситуацій.

Для будь-якого бізнесу важливим є не уникнення ризику взагалі, що практично неможливо, а передбачення і зниження його до мінімального рівня. Тому проблема обрання ефективних методів управління ризиками, зважаючи на можливість значних втрат при реалізації фінансової, виробничо-господарської, сервісної, інноваційної, управлінської та інших видів діяльності є актуальною.

Управління ризиком – багатоетапний процес, мета якого зменшити чи компенсувати збитки для об'єкту при настанні несприятливих подій.

З точки зору В.М. Гранатурова, управління ризиком можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій і вживати заходи, щодо включення або зниження негативних наслідків їх настання [2-4].

Д.А. Штефаніч визначає управління підприємницьким ризиком – як сукупність дій економічного, організаційного і технічного характеру, спрямованих на встановлення видів, факторів, джерел ризику, оцінку величини, розробку і реалізацію заходів щодо зменшення його рівня та запобігання можливих втрат [6].

Існуючі методологічні підходи до визначення ризик-менеджменту не достатньо повно характеризують цю економічну категорію. Більшість точок зору являються підходом науковців до ризик-менеджменту як до процесу, який характерний для реактивного управління, тому частіше за все його визначають як процес впливу на об'єкт управління, мета якого – пошук можливих шляхів зменшення ризику, а не запобігання ризикам. Таке трактування не враховує упереджувальних заходів щодо уникнення майбутніх ризиків і потребує удосконалення.

Узагальнюючи представлені точки зору провідних науковців щодо визначення управління ризиками та враховуючи основні положення теорії управління, автором пропонується розглядати управління ризиком як процес впливу на об'єкт господарювання, при якому забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, упереджувальні дії, їх обґрунтоване урахування при прийнятті управлінських рішень та зведення ступеню впливу виявлених ризиків до мінімальних меж. Результатом цих дій стає розробка стратегії поведінки об'єкту управління у разі настання конкретних подій, які викликають дію різних видів ризику.

Важливу роль у системі управління ризиком відіграє правильний вибір заходів попередження і мінімізації ризику, які загалом визначають її ефективність. У світовій практиці існує безліч різних і досить оригінальних шляхів та способів зниження ризику. До найзагальніших ефективних методів попередження і зниження ризику належать: уникнення, вирівнювання, збереження, зменшення та передача ризику [1-7]. Ці методи не виключають один одного, тому можуть використовуватися одночасно.

Уникнення ризику – це заходи, спрямовані на недопущення ризикованих ситуацій над превентивними. Об'єктом превентивних заходів виступають ризиковані ситуації. Превентивні заходи поділяються на дві групи: універсальні та спеціальні. До універсальних належать заходи, що характерні для різних видів ризику і за і суттю мають однаковий характер впливу. Наприклад, розробка різних нормативно-регламентуючих документів, забезпечення дотримання трудової, виробничої і технологічної дис-

ципліни тощо. Спеціальні превентивні заходи спрямовані на недопущення окремих видів підприємницького ризику, пов'язаного з можливим зростанням цін, зміною курсу валют або падінням ділової активності. До превентивних заходів, спрямованих на уникнення ризику, відносять удосконалення управління і виробництва та бізнес-планування.

Вирівнювання ризику – це процес нейтралізації негативного впливу здійснення ризикованих операцій за рахунок паралельного проведення аналогічних операцій з позитивним результатом або розподілу втрат серед суб'єктів, причетних до господарського ризику.

Вирівнювання ризику – процес майже без затратний, невід'ємний складовий елемент підприємницьких дій, свідчення високої економічної культури працівників. Залежно від змісту здійснюваних заходів з вирівнювання ризику розрізняють такі його види:

- вирівнювання ризику у просторі;
- вирівнювання ризику у часі;
- диверсифікація.

Вирівнювання ризику у просторі передбачає розподіл можливих витрат в окремих підрозділах підприємства або серед сторін ризикованої ситуації замовником і підрядчиком, продавцем і покупцем тощо. Вирівнювання ризику в часі полягає у приуроченні здійснення певних однорідних господарських операцій до однієї і тієї ж дати. Воно не приводить до усунення чи зменшення можливих втрат. Прикладами вирівнювання ризику у часі є одночасне здійснення бартерних обліків, актів купівлі-продажу.

Одним із найбільш результативних способів вирівнювання ризику є диверсифікація. Диверсифікація – це стратегія зменшення ризику шляхом його об'єднання по декількох активах, чії індивідуальні прибутки ведуть себе по-різному, незалежно один від одного. У зарубіжній літературі диверсифікація ризику розглядається з позиції вкладання капіталу у цінні папери. Але у вітчизняній літературі її застосовують також і при вирішенні питань зменшення втрат від ризику в інших сферах діяльності. Виділяють такі види диверсифікації:

- диверсифікація фінансового ризику;
- диверсифікація виробничого ризику;
- диверсифікація комерційного ризику;
- диверсифікація валютного ризику [6].

Теоретичні підходи до диверсифікації фінансового ризику найбільш розроблені та пов'язані з формування портфелю цінних паперів.

Диверсифікація виробничого ризику являє собою розширення кількості різних елементів, що мають пряме чи опосередковане відношення до виробничого процесу.

Різновидами такої диверсифікації є:

- диверсифікація джерел постачання матеріальних і паливно-сировинних ресурсів;
- диверсифікація об'єктів виробництва (розширення номенклатури і асортименту продукції).

Диверсифікація комерційного ризику за своєю суттю не відрізняється від диверсифікації виробничого ризику. Різниця лише в тому, що у даному випадку розширюється кількість ринкових сегментів, на яких діє фірма.

Диверсифікація валютного ризику передбачає використання більшого набору валют при укладанні експортно-імпортних угод.

На підприємствах проводяться заходи, які спрямовані на зменшення рівня ризику, серед них можна виділити оптимізацію товарно-матеріальних запасів, зменшення простоїв обладнання, лімітування тощо [6; 7].

Лімітування – система обмежень, як зверху, так і знизу, що сприяють зменшенню ступеня ризику. У підприємницькій діяльності найчастіше лімітування застосовується при продажу товарів у кредит, наданні позик, визначенні сум капіталів тощо.

Передача ризику третім особам при збереженні існуючого рівня ризику. До них відносять страхування, хеджування, фінансові гарантії, доручення та інші [2; 6; 7].

Страхування – один із найпоширеніших методів впливу на ризик. При страхуванні укладається угода, згідно з якою страховик (страхова компанія) за певну винагороду (страхову премію) зобов'язується повністю або частково відшкодувати страхувальнику (господареві об'єкта) збитки (страхову суму), яких він (застраховане ним майно) зазнав унаслідок настання передбачених страховим договором небезпечних подій.

Отже, страхування можна визначити як сукупність економічних відносин між учасниками, спрямованих на формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду та використання останнього на відшкодування збитку і виплату страхових сум.

Суть страхування полягає у передачі ризику (відповідальності за результат негативних наслідків) будь-кому іншому за певну винагороду. Розрізняють три способи страхування: особисте, майнове і страхування відповідальності. У системі страхування економічних ризиків найпоширенішим є майнове страхування та страхування відповідальності.

Майнове страхування – це сфера страхування, в якій об'єктом страхових відносин виступає майно в різних видах (будівлі, обладнання, транспортні засоби, сировина, матеріали, продукція, тощо) і майнові інтереси.

Найчастіше майно страхується на випадок знищення або пошкодження в результаті стихійного лиха, нещасних випадків, пожеж, крадіжок, тощо. Майнові інтереси страхуються на випадок недоотримання прибутку або доходів (упущеної вигоди), неплатежу за рахунок платежу продавця продукції, простоїв обладнання, зміни валютних курсів тощо.

Останнім часом широке застосування у підприємницькій діяльності набуває страхування відповідальності – це галузь страхування, де

об'єктом виступає відповідальність перед третіми особами за заподіяний їм збиток внаслідок будь-якої дії або бездіяльності страхувальника. Відповідальність підприємця передбачає широкий спектр ситуацій – від його відповідальності за непогашення кредитів до відповідальності за екологічне забруднення, спричинення збитку природі та мешканцям району через неправильну технологію діяльності.

Однією із специфічних форм страхування майнових інтересів є хеджування – це система заходів, що дозволяють виключити або обмежити ризики фінансових операцій через несприятливі зміни курсу валют, цін на товари, відсоткових ставок і таке інше у майбутньому. До таких заходів належать валютні застереження, форвардні операції, опціони, тощо [7].

Зниження ризику має на увазі зменшення або розмірів можливого збитку, або імовірності настання несприятливих подій. Найчастіше воно досягається за допомогою здійснення попереджувальних організаційно-технічних заходів під якими розуміються різні способи посилення безпеки будинків і споруджень, установка систем контролю, протипожежних пристроїв, проведення навчання персоналу прийомам поведіння в екстремальних ситуаціях тощо.

Збереження ризику на існуючому рівні може відбуватися за рахунок створення резервних фондів, самострахування, отримання кредитів, позик або державних дотацій для компенсування збитків та відновлення виробництва.

Резервування засобів зниження негативних наслідків настання ризикованих подій полягає в тому, що підприємець створює відособлені фонди відшкодування збитків за рахунок частини власних обігових коштів. Такий спосіб зниження ризиків підприємець вибирає тоді, коли, на його думку, витрати на резервування засобів менші за вартість страхових внесків при страхуванні. За своєю суттю резервування засобів є децентралізованою формою створення резервних (страхових) фондів безпосередньо суб'єктом господарювання. Тому в літературі резервування коштів на покриття збитків часто називають самострахуванням.

Резервування коштів на покриття збитків може здійснюватись у натуральному вигляді (наприклад, створення страхових запасів сировини і матеріалів) і у вартісному виразі (на банківських рахунках). При створенні резервних фондів джерелами відшкодування втрат від настання ризику є прибуток.

Недоліком самострахування є те, що частина обігових коштів осідає на рахунках чи в матеріальних запасах.

З метою оптимізації рівня господарського ризику, підприємство може використовувати й інші засоби його зменшення, а саме: перевірку бізнес-партнерів, умов укладання договорів (характер позичальника, фінансові можливості, загальні умови економічної кон'юнктури); організацію захисту комерцій-

ної таємниці на підприємстві через введення встановленого порядку праці з інформацією та доступу до неї; створення спільних підприємств; придбання фірм, компаній з добре налагодженою системою впровадження нових технологій чи іншими перевагами; удосконалення управління оборотним капіталом підприємства; резервування грошових коштів, виробничих потужностей, готової продукції; перепланування продукції чи структури організації; залучення конкурентів-експертів з вузькою спеціалізацією тільки в ті галузі, де найбільш можливий ризик; максимальне використання минулого досвіду, позитивної практики, інтуїції для обґрунтування ймовірності появи конкретних подій; використання венчурного капіталу.

За часом здійснення сукупність заходів впливу на ступінь ризику можна розділити на ті, що передують несприятливій події, плануються та здійснюються завчасно (страхування, самострахування, диверсифікація, попереджувальні організаційно-технічні, юридичні заходи тощо) та ті, що настають після несприятливої події (позички, кредити, дотації тощо).

Таким чином, можна говорити про те, що основою вибору конкретного заходу попередження і мінімізації ризику є цілеспрямований пошук оптимального, доцільного та економічно вигідного в даній ситуації виду впливу, такого як уникнення, вирівнювання, збереження, зменшення або передача ризику. Як правило, кожен вид ризику допускає два-три традиційних способи його зменшення. Тому виникає проблема оцінки порівняльної ефективності методів впливу на ризик для вибору найкращого з них.

У зарубіжній та вітчизняній економічній літературі представлено достатньо повний опис інструментарію регулювання ступеня ризиків, але їх порівняльна характеристика майже не знайшла відображення. Спробуємо здійснити порівняльний якісний аналіз ефективності основних методів регулювання ризику за певними властивостями з використанням 5-бальної шкали оцінок. Результати порівняльного аналізу наведено у таблиці 1.

Можна зробити такі рекомендації щодо вибору конкретного виду управлінських дій впливу на ризик:

- передавати ризик іншим, тобто страхувати ризик у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій значні, а ймовірність зазнати таких збитків невелика;
- уникати ризику в тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій значні та ймовірність зазнати таких збитків велика;
- контролювати ризик у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій незначні, а ймовірність зазнати таких збитків велика;

- прийняти ризик на себе, тобто ризикувати у тих ситуаціях, коли можливі збитки внаслідок несприятливих подій незначні, а ймовірність зазнати таких збитків невелика.

Таблиця 1
Порівняльна характеристика методів впливу на ступінь господарських ризиків

Напрями впливу	Методи регулювання ступеня ризику	Критерії оцінки			
		Універсальність	Результативність	Незалежність успіху операцій від зовнішніх чинників	Простота механізму реалізації
Уникнення ризику	- відмова від ненадійних партнерів, постачальників	4	3	2	5
	- відмова від прийняття ризикованих проектів, рішень	4	4	2	5
Компенсація ризику	- стратегічне планування діяльності	5	5	2	3
	- прогнозування зовнішньої економічної ситуації	3	3	3	2
	- моніторинг соціально-економічного та правового середовища	3	3	3	3
	- активний цілеспрямований маркетинг	3	3	3	3
Збереження ризику	- відмова від будь-яких дій, спрямованих на компенсацію збитку (без фінансування)	3	3	4	4
	- створення спеціальних резервних фондів	3	1	5	4
	- залучення зовнішніх джерел фінансування	3	3	2	2
Передача ризику	- страхування	3	4	4	1
	- передача ризиків через укладання договорів факторингу, поручительства;	3	2	3	4
	- хеджування	5	5	1	1
Зниження ризику	- диверсифікація	1	3	3	3
	- здобуття додаткової інформації	3	3	1	3
	- лімітування	3	3	3	3

Джерело: узагальнено за даними [1-7]

Висновки. Таким чином, впровадження ризик-менеджменту на підприємствах робить можливим:

- обґрунтовувати і приймати оптимальні рішення, які дозволяють запобігти та зменшити негативний вплив на підприємство зовнішніх і внутрішніх ризиків;
- здійснити превентивну видозміну ризикового профілю підприємства та привести його у відповідність із системою стратегічних цілей;

– отримувати дохід (виграш, прибуток) понад запланований рівень;

– підвищити ефективність використання економічного потенціалу через оптимізацію співвідношення «ризик-прибутковість» господарських процесів, що в свою чергу, зумовить зростання вартості підприємства.

Важливим етапом процесу ризик-менеджменту є вибір оптимальних напрямів і методів регулювання ступеня ризику. Основними напрямами впливу на ступінь ризиків виступають: уникнення, компенсація, прийняття, передача та зниження, вибір яких доцільно здійснювати з використанням таких критеріїв, як: універсальність, результативність, незалежність успіху операцій від зовнішніх чинників, простота механізму реалізації. Після вибору оптимального виду впливу на конкретні ризики з'являється можливість сформулювати стратегію управління всім комплексом ризиків підприємства. Це етап прийняття рішення, коли визначаються необхідні фінансові, трудові, матеріальні ресурси, розподіл завдань серед менеджерів, проводяться консультації зі спеціалістами та інше.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: монографія / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков. За наук. ред. В.М. Гранатурова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 164 с.
3. Гранатуров В.М. Ризики підприємницької діяльності: Проблеми аналізу. / В.М. Гранатуров, О.Б. Шевчук. – К.: Зв'язок, 2000. – 152 с.
4. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. / В.М. Гранатуров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2002. – 160 с.
5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навчальний посібник / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
6. Управління підприємницьким ризиком / За загальною редакцією Д.А. Штефаніча. – Тернопіль: «Економічна думка», 1999. – 224 с.
7. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций. – 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО», 2004. – 544 с: ил.